

УДК 811.161.2'373.231:821.161.2-6.09

Оксана Нестерчук

СЛОВТВІР ВАРІАНТІВ ІМЕН В ЕПІСТОЛЯРНІЙ СПАДЩИНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті проаналізовано варіанти власних особових імен, вжиті в листах Лесі Українки до родини та друзів. Здійснено словотвірний аналіз цих варіантів імен. Встановлено, що більшість із них утворені в результаті суфіксації, доданої до повної та усіченої основи офіційних імен, а також унаслідок усічення та усічено-суфіксальних способів із їхніми різними комбінаціями. Крім цього, виявлено зросійщені назви. Зафіксовано одиничні варіанти, що належать конкретному носієві імені з найрізноманітнішими засобами вираження.

Ключові слова: власні імена, варіанти, епістолярна спадщина, словотворчі суфікси, словотвірний аналіз.

Постановка наукової проблеми та її значення. За останні десятиліття ономастичний простір схарактеризований у різних аспектах. Утверджено новий погляд на епістолярну спадщину українських письменників як джерелознавчий матеріал для вивчення мовної особистості письменника, історії літератури, розвитку мови, антропоніміки. Дуже цікава в цьому плані епістолярія геніальної Лесі Українки, що вміщена у трьох томах дванадцятитомного видання її творів [4; 5; 6].

Кореспонденція письменниці за своїм характером різноманітна. Через листи Леся Українка передавала настрої, які переживала в конкретний момент. Одні з них послідовно відтворюють певний період життя і творчості авторки, інші мають особистий характер, висвітлюють її побут, почуття. У листах вона підтримувала зв'язки не тільки з рідними, знайомими, друзями, а й з цілим літературним світом. І вивчення епістолярної спадщини великої поетеси не тільки важливе, але й потрібне, бо дає цікаві додаткові відомості не лише до біографії поетеси та літературної творчості, а й до іменника тих часів.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У працях Г. Аврахової, О. Бабишкіної, Л. Міщенко, В. Святювця, у передмовах чи післямовах до видання листів письменниці, у наукових дослідженнях О. Шеви, В. Іваненка та ін. розглянуто життя і творчість поетеси на основі її листування.

Епістолярну комунікацію, зокрема, вербальні одиниці формул мовленнєвого екетету вивчали такі дослідники: С. Богдан, Е. Ветрова, Н. Журавльова, О. Красовська.

У статті «Варіанти імені, жартівливі прізвиська, псевдоніми та криптоніми Лесі Українки» [1] Г. Аркушин не тільки подав варіанти особових імен письменниці, а й її великої родини. Для цього автор

використав як листи поетеси, уміщені в трьох томах дванадцятитомника, так і листи родини та друзів до неї, а також спогади про нашу славетну землячку. Зокрема, встановлено, що старший брат Михайло мав такі наймення: *Михайлик, Михась, Миша, Мишолосіє, Мака, Маконька* та ін., брат Микола – *Миколічка, Микусь, Микунька, Кох, Кохіня, Кохота, Кукота, Кухота* та ін., сестра Ольга – *Лідія, Ліль, Ліцик, Джімільда, Путільда* та ін., сестра Оксана – *Тамара, Таманя, Марочка, Ксанка, Ізидора – Дора, Доруня, Дроздик, Біла Гусь, Гусіца, Гусінька* та ін. Однак тут не схарактеризовано словотвір цих власних особових імен.

Отже, **мета дослідження** – словотвірний аналіз варіантів імен із групи родинно-побутової і дружньо-товариської кореспонденції Лесі Українки.

У зв'язку з визначеною метою поставлено **завдання**: виявити варіанти імен кінця 19 – початку 20 століть, що використані в епістолярії поетеси, та визначити їхні способи творення, звернувши увагу на загальноживані та ідентифікаційні словотворчі засоби. Аналізуючи номени, проведено паралелі із сучасними варіантами імен, що побутують на Волинському Поліссі дотепер.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Один із найдавніших способів творення варіантів власних особових імен – це суфіксація, коли афікси додані до повного імені. Таке творення досить поширене у всіх регіонах України. І. Ковалик стверджує: «Основні тенденції в процесі творення здрібно-пестливих форм особових імен в українській мові, як і в інослов'янських, виявляються переважно в явищах їх суфіксації [...], і набагато рідше виступає так званий регресивний спосіб словотворення» [2, с. 224]. Однак, як показав наш матеріал, найчастіше варіанти імен, фіксовані в листуванні письменниці, утворені усіченням із суфіксацією, коли скорочене ім'я самостійно існує.

Розглянемо варіанти імен, ужиті в листах письменниці до братів та сестер. Старшого брата *Михайла* Леся Українка називає повним ім'ям або його російським варіантом *Миша*. У листах згадано ще про одного *Михайла* – сина сестри Ольги, для іменування якого вжиті варіанти *Михайлик, Михалко, Михальо, Михальцьо, Михалятко, Михалюнку, Михайлуньо, Михалюньо, Михалютко*. У звертаннях до меншого брата *Миколи* використані варіанти *Миколічка, Миконька, Микунько, Микося, Микось*.

Отже, ці варіанти імен утворені за допомогою суфіксів *-ятк-о, -ик, -ичк-а, -к-о, -унь-о, -унк-у, -утк-о, -ць-о, -о* (суфікс-флексія), що додані до повної основи; до скорочених форм, які самостійно не вживані, – афікси *-оньк-а, -уньк-о, -уньк-а, -с-я, -сь*.

Старшу сестру Ольгу Леся Українка називає *Ольгою, Олею*, а також *Лілинятко, Лілієнька, Ліленько, Лілієнько, Лілечко, Ліцик, Ліцичок, Ліліціка, Лілічко, Лільчик*.

Варіанти від номена *Ліля* мають пестливий відтінок завдяки м'якому [л'], що повторюється в імені двічі. На Волинському Поліссі нами

зафіксовано розмовно-побутовий варіант імені Оля – *Ляля*, утворений за допомогою редуплікації. Вважаємо, що в таких варіантах ужито звук [л] для передачі більшої ніжності. Суфікс *-ік-а* привносить пейоративний відтінок у значення, а *-іц-* – так званий проміжний суфікс (Л. Кракалія указує на його молдовсько-румунське походження [3, с. 53]).

До сестри Оксани поетеса звертається *Оксанка, Оксаночка*, а також *Маруся, Марусечка, Марця*, що утворені від імені *Тамара*, яке було її найпершим нехрещеним ім'ям, пор.: «*Тамара має дуже багацько йменнів, але найбільш її звать Марцею і Марусечкою*» [4, с. 13], «*Вчора охрестили Тамару, впрочім, вона тепер вже не Тамара, а Оксана...*» [4, с. 15].

Наймолодшу сестру Лесі Українки звали Ізидорою. У листах до матері та старшої сестри поетеса розпитує про неї, уживаючи усічені варіанти *Дора, Дорочка, Дориночка, Доруня, Дорушка*.

Отож, жіночі варіанти імен утворені від повних основ за допомогою суфіксів *-к-а, -очк-а* та скорочених з афіксами *-атк-о, -еньк-о, -єньк-а, -єньк-о, -ечк-а, -ечк-о, -ик, -ичок, -ік-а, -іц-а, -ічк-а, -очк-а, -ун-я, -ушк-а, -ус-я, -ц-я, -чик*.

У листуванні виявлено паралелі до чоловічих варіантів імен жителів Волинського Полісся: *Миша, Михайлик, Михальцьо, Михалятко* та жіночих: *Оля, Оксанка, Оксаночка*. До варіантів імені Ольги – *Ліцик, Ліцичок* – відсутні волинсько-поліські відповідники. Тамару також не іменують *Марусею, Марцею, Марусечкою*, тобто це власне косачівські варіанти.

Серед епістолярної спадщини Лесі Українки знаходимо багато листів до родин Драгоманових-Шимановських, Старицьких, Лисенків. Найчастіше вона листувалася з двоюрідними братами та сестрами. Тітку Олександрю Косач-Шимановську вона називала *тьотя Саша*, Олександрю Судовщикову-Косач, дружину Михайла, – *Шура*, Олександра Петровича Драгоманова – *дядя Саша*, Григорія Антоновича Косача – *дядя Гриша*, Аріадну Драгоманову – *Рада, Радочка*, Світозара Драгоманова – *Зорею, Зоркою*, Лідією Драгоманову-Шишманову – *Лідочкою*. Двоюрідних братів Павла, Юрія та Антона іменувала *Пашею, Пашкою, Юрком, Юрчиком, Тосею*, Дмитра, сина Лідії та Івана Шишманових, – *Мікою*.

У листуванні Леся Українка називала свого чоловіка Климентія Квітку *Кльонею*, а його сестру Марію – *Марусею*.

На Волинському Поліссі не зафіксовані імена *Рада* та *Святозар*, як і не виявлено паралелей у говірках до варіантів *Кльоня* < Климентій та *Міка* < Дмитро.

Подруг – Людмилу Михайлівну Старицьку-Черняхівську, Ірину Антонович, Галину, Катерину та Марґяну Лисенків – письменниця іменувала відповідно *Людя, Людмилочка, Оріся, Галя, Галюнька, Катря* та *Муся*. Племінницю М. Лисенка називала *Наталочкою*, а Парасковію, племінницю Панаса Мирного, – *Пасею*.

У варіанті *Людя* відбулося пом'якшення твердих передньоязикових. На Волинському Поліссі нами теж зафіксовані такі варіанти: *Зіна* > *Зіня*,

Люда > *Людя*, у яких, на думку респондентів, м'які приголосні творять «ласкавіші імена».

Племінницю Євгенію, дочку брата Михайла, називала *Іма*, *Імочка*, до яких в сучасному українському іменнику немає паралелей; близьку подругу, вчительку Марію Биковську, Леся Українка іменує *Манею* та *Марисею*, а подругу дитинства Варвару з Колодяжного – *Варкою*.

У листах письменниці знаходимо багато звертань до своїх товаришів: *Фотя*, *Гриць*, *Митька*, *Митько*, *Зіна*, *Ксеня*, *Кулина*, *Лисавета*, *Мотя*, *Ріточка*, *Соня*, *Фрося*. Саме до цих варіантів виявлено найбільше волинсько-поліських паралелей: *Гриць*, *Митько*, *Паша*, *Фотя*, *Юрко*, *Галя*, *Катря*, *Маруся* та ін.

Отже, чоловічі варіанти імен утворені здебільшого регресивними способами без суфіксації (*Зоря*, *Кльоня*, *Митя*, *Фотя*) або ж із додаванням суфіксів *-к-а*, *-к-о*, *-с-я*, *-ць*, *-чик* (*Зорка*, *Пашка*, *Юрко*, *Митька*, *Тося*, *Гриць*, *Юрчик*). До одного і того ж усіченого варіанта можуть бути додані різні афікси (*Дорочка*, *Доруня*; *Михайлик*, *Михальцьо*, *Михалятко*).

Жіночі варіанти утворені від повної основи з додаванням суфікса *-к-а* та *-очк-а*. Найчастіше фіксовані усічені варіанти із суфіксами або без них. Тут виявлено всі три види усічення: афери́зу – усічення початку імені, синкопу – усічення середини, апокопу – усічення кінця імені). Зокрема, за допомогою афери́зи постали шість варіантів: *Рада*, *Ксеня*, *Кулина*, *Лисавета*, *Ріточка*, *Фрося*; п'ять – за допомогою апокопи: *Галя*, *Зіна*, *Катря*, *Людя*, *Мотя*, які самостійно існують, а також варіанти за допомогою усічення з одночасним додаванням суфіксів *-ис-я*, *-к-а*, *-н-я*, *-ус-я* (*Марися*, *Варка*, *Маня*, *Соня*, *Ори́ся*, *Мару́ся*) і синкопу *Пася* (< Парасковія). Встановлено суфікси, додані до усічених імен, що реально існують у сучасному мовленні волинян та поліщуків: *-очк-а*, *-очк-о*, *-ун-я*, *-ушк-а*, *-юньк-а* (*Дорочка*, *Ріточка*, *Дору́ня*, *Дору́шка*, *Галу́нька*).

Висновки. За нашими спостереженнями, в листах Лесі Українки кількісно переважають жіночі варіанти імен над чоловічими. Виявлено 19 афіксів, за допомогою яких утворені чоловічі варіанти імен та 27 – жіночих. Одні суфікси беруть участь у різних видах словотворення, інші – в одному. І хоч більшість варіантів імен мають паралелі в сучасних волинсько-поліських говірках, однак деякі, очевидно, зовсім не були відомі поза родиною, – це *Ліцик* (< Ольга), *Дора*, *Дору́ня* (< Ізидора), *Міка* (< Дмитро) та *Іма* (< Євгенія).

Валентність твірних основ свідчить, що як чоловічі, так і жіночі імена можуть приєднувати майже однакову кількість суфіксів, зокрема афікси *-к-а*, *-с-я*, *-чик* (*Варка*, *Зорка*, *Пашка*, *Галу́нька*, *Митька*, *Микося*, *Ори́ся*, *Пася*, *Тося*, *Лільчик*, *Юрчик*).

Запозичення російських варіантів імен та додавання до них українських словотвірчих суфіксів – активний засіб поповнення сучасного неофіційного іменника жителів Волинського Полісся. Таке явище було

поширене і в побутовому спілкуванні родини Косачів – *Гриша, Пашка, Саша, Шура*.

Список використаної літератури

1. Аркушин Г. Варіанти імені, жартівливі прізвиська, псевдоніми та криптоніми Лесі Українки / Г. Аркушин // Дивослово. – 1995. – №2. – С. 15–16.
2. Ковалик І. Словотвір особових імен в українській мові (здрібніло-пестливі утворення) / Іван Ковалик // Територіальні діалекти і власні назви. – К. : Наук. думка, 1965. – С. 216–225.
3. Кракалія Л. В. До питання класифікації буковинських антропонімічних форм / Л. В. Кракалія // Мовознавство. – 1974. – № 2. – С. 53–58.
4. Українка Леся. Зібрання творів у дванадцяти томах / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 10 : Листи (1876 – 1897). – 542 с.
5. Українка Леся. Зібрання творів у дванадцяти томах / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 11 : Листи (1898 – 1902). – 478 с.
6. Українка Леся. Зібрання творів у дванадцяти томах / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1979. – Т. 12: Листи (1903 – 1913). – 694 с.

Нестерчук Оксана. Словообразование вариантов имен в эпистолярном наследии Леси Украинки. В статье проанализированы варианты имен, зафиксированных в письмах Леси Украинки членам семьи и друзьям. Осуществлен словообразовательный анализ вариантов имен, обнаружены варианты имен, образованных при помощи суффиксации от полной и усеченной основы, выявлены усеченные и усеченно-суффиксальные образования с их различными комбинациями. Кроме того, употребляются русифицированные названия *Гриша, Саша, Шура*.

По нашим наблюдениям, количественно преобладают женские варианты имен над мужскими, так как чаще всего переписка осуществлялась с женщинами. Обнаружено 18 аффиксов (*-атк-о, -ик, -к-о, -унь-о, -унк-о, -утк-о, -о* и др.), с помощью которых образованы мужские варианты имен, и 26 – женских (*-к-а, -к-о, -очк-а, -очк-о, -уньк-а, -ис-я, -к-а, -н-я, -ус-я* и др.). Одни суффиксы участвуют в различных видах словообразования, другие – в одном. И хотя имена большей части совпадают с волынско-полесским именным словообразованием, однако он проявляет свою специфическую особенность. Разговорные названия *Мика* от Дмитрия и *Има* от Евгения, применяемые только в семейном кругу семьи Косачей, являются идентифицируемыми.

Валентность основ свидетельствует, что как мужские, так и женские имена могут присоединять почти одинаковое количество суффиксов, общими являются аффиксы *-к-а, -с-я, -чик*.

Ключевые слова: имена, варианты, эпистолярное наследие, словообразовательные суффиксы, словообразовательный анализ.

Nesterchuk Oksana. Variants of Proper Names in Epistolary Heritage of Lesia Ukrainka. This article analyzes the variants of proper names revealed in Lesia Ukrainka's letters to her family and friends. The emphasis is laid on word-building peculiarities of the names' variants that have emerged as a result of either suffixation of full and reduced stems of the official names or by reducing and reducing-suffixal way including their diverse combinations. The author also points to the cases of russified names variants like *Grysha, Sasha, Shura* occurring in the letters of Lesia Ukrainka.

According to the findings of this study, female proper names versions quantitatively dominate over the male names, since Lesia Ukrainka corresponded mostly with women. The study revealed 18 affixes (*-атк-о, -ик, -к-о, -унь-о, -унк-у, -утк-о, -о* and others), by which the

male names are formed and 26 variants of female names (-ка, -ко, -очка, -очко, -унька, -ися, -ня, -уся and others). Some of the suffixes are involved in various types of word formation, others – just only in one. Although these proper names for the most part are of the same derivation as the Volyn-Polissian, they still manifest their specificity. The colloquial version *Mika* of the name Dmytro or *Ima* from Eugeniia, used only in the family circle of the Kosachys, are classified as identifying suffixes. Both male and reduced female variants of names are formed by adding affixes -ка, -ся, -чик.

Key words: proper names, variants, epistolary heritage, derivational suffixes, word building analysis.

Стаття надійшла до редколегії 02.10.2016